

ՄԱՍԻՔ

(Տիւ յ'էջ 385)

Նոյն ինքն Պրայս թէպէտ և Մասիսի համար կ'ըսէ թէ զուրկ է շատ բարեմասնութիւններէ, սակայն վրայ կը բերէ ըսելով, թէ « Արարատայ մէջ (Մասեաց վրայ) զանազան մասունքն աղնուազոյն չեն, այլ բոլորն ու բովանդակն: Այնպիսի վիթխարի և միանգամայն շնորհազեղ զանգուածի մը երևոյթ՝ երբեք չեմ տեսած, ինչպէս այս լեռն կը տեսնուի չըջակայ դաշտերէն. և չկայ այլ տեսարան մի որ իրեն հանդիսատեսը մեծութեան և ընդարձակութեան այնքան խորին ըզգացմամբ լեցընէ, ինչպէս և թէ մէկն այս լեռանս վրայ ելնելով և դիտելով ստորին կողմերը և միանգամայն անթիւ բազմութիւն մը լեռնակայ կը տեսնէ, որք ասդին անդին սփռուած են: Դարձեալ, անոր թէ ձևոյն և թէ գունոյն պարզութիւնն կամ միակերպութիւնն կ'առաւելուն անոր վեհ վսեմութիւնը. այցելութիւն աչքերն զանազան քննելի իրաց վրայ չեն դառնար, այլ միայն հսկայակոյտ ձիւնապատ գագաթան վրայ կ'ուղղուին, որ ըստ բաւականի ուղիղ և խորտուբորտ ըլլալով, վերին կողմը գեղեցիկ կերպարանք մը կ'առնու, մինչդեռ լայնանիստ ստորոտն և բարաժայտ կողերն վսեմ ամբողջութիւն մը կու տան լեռանս: Զույն համեմատ գոյնն ալ պարզ է: Հակեալ պատուանդանէն, որ սովորաբար սպիտակաւոյն է, կանաչորակ գօտւով 5000' տարածութեամբ սեպած և կողք վեր կը բարձրանան, որք բազադրեալ են հրաբխային աւազէ և ՚ի միխրոյ. այս գօտւոյն վրայ կայ մի այլ գօտի թխաւոյն հրաբխային ժայռիւի ձևացած՝ խառն ձիւնեղէն հիւստեածովք. իսկ ամենուն վրայ կանգնուած է արծաթափայլ գագաթն: Մէկ ակնարկութեամբ միայն աչք մարդոյ կը տեսնեն միանգամայն այս ամէն գօտիները՝ որք կլիմայով և բուսաբերութեամբ զանազանեալ են յիրերաց, խոշակահար դաշտէն մինչև սառով ծածկուած գագաթը, որ ուղիղ վեր կը բարձրանայ գրեթէ 14,000 ոտնաչափ: Երկրիս վրայ գրեթէ անկարելի է ուրիշ տեղ մը գտնել՝ յորում այսքան բարձրութեամբ գագաթ մը (17,000' անգղ.) այսպէս յանկարծօրէն վեր բարձրացած ըլլայ այնպիսի ցած դաշտէ (2-3000' ծովու երեսէն), և այս պատճառաւ հազիւ կրնայ որ դիտել այսպիսի վեհ և վսեմ երևոյթ մը»: — Ոչ ինչ պակաս քան զայն՝ ուրիշ ականատես այցելուաց ալ շատ գեղեցկատես երևցած է հեռուէն այս լեռս, այնպէս որ Մորիէ խստագատ ըլլալովն հանդերձ՝ այսպէս կ'ըսէ՝ տեսնելով զայն՝ Նախճաւանի սահմաններէն. « Ասոր ձևոյն պէս գեղեցիկ, և բարձրութեանը նման՝ ա

հաւոր բան չկայ. հօն ամենայն ինչ ներդաշնակ և համեմատական է, և ամէն բան կը միաբանի բնութեան վսեմագոյն առարկաներէն մին կազմելու » : Բէր — Բորզըր կ'ըսէ, թէ անկարելի է այս լեռան տեսեան վսեմութիւնը նկարագրել՝ երկու վիճակաց մէջ ալ, այսինքն ՚ի մըրկի և ՚ի հանդարտութեան օգոց : Դարձեալ, Արագածոտան կողմերէն գալու ատեն տեսնելով զայն՝ այսպէս կը գրէ. « Դէպ ՚ի վար իջնելու ատեն բացուելով մեր աչաց առջև հովիտն, խելքս միաքս իմ՝ առջևս եղած տեսարանին դարձաւ. ընդարձակ դաշտ մը անհամար գիւղերով, աշտարակք և խմիածնի եկեղեցւոյն կաթողիկէք՝ որք այն գիւղից մէջէն վեր բարձրացած են, երասխայ փայլուն ալիքներն՝ որք նոյն հովտին մարգագետիններուն մէջէն կը վազեն, և նախալըհնդեղեան աշխարհի ահաւոր մահարձանին ստորոտին չորս կողմը բարձրացած ստորակարգ պար լեռանց, մինչդեռ կարծես թէ այն մահարձանը ոտքի վրայ կանգուն կեցած է իբրև սքանչելի հանգոյց մը մարդկային ազգի պատմութեան, որ ջրհեղեղէն առաջ և յետոյ եղած ազգերը կը միացնէ : Եւ երբոր տափարակ գաշտը հասայ՝ այն ատեն տեսայ զԱրարատ անոր մեծութեան բովանդակ ընդարձակութեամբն. իմ կեցած տեղէս այնպէս կ'երևէր, իբր թէ աշխարհիս մեծամեծ լեռինք միատեղ գալով ձևացուցեր կանգներ են հողոյ, ձեան, քարի, այս վսեմ ամբառութիւնը. երկդագաթն լեռանըս սառով պատած ծայրերն՝ վեհ կերպով մը վեր կը բարձրանային դէպ ՚ի պայծառ և անամպ երկինս. պայծառ արեգակն անոյց վրայ կը շողար, և անոր ճառագայթից անդրադարձ ցոլացմամբ կարծես թէ ուրիշ նման արեգակունք ալ ձևացեր էին : Տեսարանին այս կէտը՝ դաշտին և բարձրութեան գերագոյն մեծութիւնը կը միացնէր : Իսկ այս լեռս գիտելու ատեն սրախ մէջ յառաջ եկած զգացմանքը՝ չեմ կրնար բացատրել՝ աչքերս չկարենալով դիտել գագաթանց ճառագայթարձակ փառքը, անսպասելի կարծուած կողերուն վրայ կը դառնային, մինչև որ հորիզոնին մոռախլով անկերոյթ կ'ըլլային առնոց գիծերն ալ : Եւ ահա անդիմադրելի մղում մը մէկէն աչքերս վեր դարձուց և Արարատայ ահաւոր պայծառութեան վրայ հաստատուց զանոյր, և նուազեալ հայեցողականիս շուարած զգացումն՝ նոյն վիճակի մէջ դանուող մտացս զգացման հետեւելով, սակաւ մի ժամանակ խորհելու կարողութիւնս դադրեցուցին սքանչելի դարմամբ » :

Բէր — Բորզըրի հայրենակից Ուիլյարէնիւմ տեսնելով զՄասիս արեգական մոխց ատեն, կը գրէ. « Հագիւ թէ արեգակը խոնարհեցաւ և մտաւ, և Արարատ պայծառափայլ երկնից մթաղոյն ենթակային վրայ կանգնուած էր, լեռը ծիրանեղոյն փայլուն գեղեցկութիւն մի կ'առնուր, և ձիւնապատ գագաթն ալ միակերպ զանդուածէն չէր որոշուէր : Այդ Արարատէն աւելի բարձր լեռներ տեսած էի, բայց ասոր

մեծ երևոյթն, և Երասխայ ընդարձակ դաշտէն ուղղակի ազատ վերամբարձումն, Սրբազան պատմութեան զօրաւոր հրապոյրքն, հիացումն և երկիւղ մը յառաջ կը բերեն մարդու վրայ » :

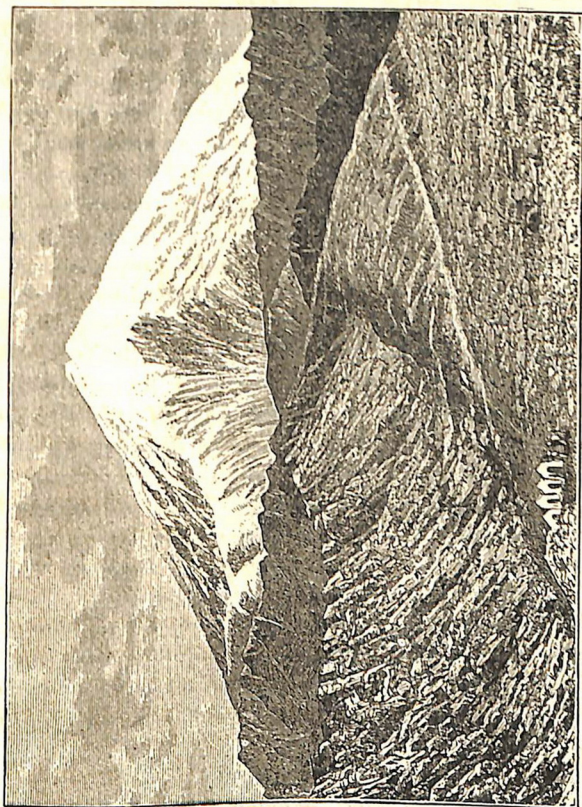
Բաղինսըն անդգիացի մեծ աշխարհագէտ և պատմագէտ զօրապետն ալ՝ աշխարհագրաց ժողովոյն մէջ յամի 1878 տոնարանն լով, թէպէտ և կ'ուրանար Մասիսի տապանակիր ըլլալն, բայց կը խոստովանէր թէ « այս լեռը կարի յոյժ գեղեցիկ և ձգիչ է, և չեմ գիտեր թէ արդեօք Արարատայ ամպեղէն բակովն և ձիւնապատ գագաթովն տեսարանէն զատ՝ կայ մի այլ տեսարան, որ և գէթ հարիւր միոն հեռաւորութենէ կրնայ տեսնուիլ » : — Այս վերոյիշեալ անձանց հայրենակից Ֆրէշֆիլտ որ Մասեայ վրայ յետին զօրասէր ելողներէն մին է, վերնոյն պէս 'ի բայ թողլով լեռանս տապանակիր ըլլալուն քննութիւնը՝ համառօտիւ կը գրէ : « Աւանդութիւնն՝ առանց տարակուսելու ամենապատշաճ պատուանդանի վրայ հաստատեց նոյեան տապանը » : Ուրիշ եռանդուն փռանկ նոր աշխարհագիր մ'ալ Ուեռիւ միւ վերոյիշելոց հետ Մասեայ տապանակիր ըլլալը չընդունելով կ'ըսէ, թէ արդէն այս լեռը կարօտութիւն չունի յիշատակաց, վեհ և վսեմ ըլլալու համար. քիչ լեռինք կան որ ասոյ վսեմ կերպարանքը ունենան » : — Վալկնէր բնագէտն որ երկրիս երեք մասանց մեծամեծ լեռները քննած էր, կ'ըսէ, թէ Արարատայ երևոյթն մեծատեսիլ է քան թէ ուրիշ լեռանց, վասն զի թէպէտ և էլպրուզ բարձր է քան զԱրարատ իբր 2000 ոտնաչափ, բայց կովկասեան լեռանց չղթային մէջէն վեր բարձրանալով, աչաց վրայ մեծ տպաւորութիւն կամ ազդեցութիւն չընէր, մինչդեռ Արարատ միայնակ է դաշտի մէջ, և մշտնջենաւոր սառածանեօք ծածկուած է մինչև ցկէտն : — Դեւիլէ գաղղիացի, Անույ աւերակաց պատկերահանն, Տիատինէն 'ի Պայէզիտ գալու տեսն զՄասիս դիտակաւ գիտելով, այսպէս կը գրէ. « Այս լեռանս վրայ խօսող ճանապարհորդաց և ոչ մին կրցաւ թողուլ զանց ընել բացատրելու նոյն լեռան երևութիւն իրենց վրայ ըրած զօրաւոր տպաւորութիւնը : Չնոյն ուղղութիւնը, չըջակայ լեռներէն անջատ միայնութիւնը՝ զայն բարձրագոյն կ'երեւցնեն քան զոր է : Երկնից պայծառ յստակութիւնն կը ներէր մեզի լեռան գագաթան տեսարանը վայելելու, զոր հեռացոյց դիտակով կը քննէինք, և որոշ կերպով երեք պզտիկ կոնոնք կը տեսնուէին որք կարծես թէ խառնարանին եզերաց վրայ հաստատեալ էին : Լեռան կազմութիւնը ուրիշ լեռնագօտեաց նման խառ խառ յատակ չունի, այլ կոնին ամբողջ երեսը խանձից հեղմամբ ծածկեալ է, որք յայտնապէս գագաթէն բղխեր են » :

Ուրիշ շատեր այս վերոյիշելոց նման՝ կերպով մը անհրաժարելի պարտք կը համարին իրենց՝ մեր Մասեայ վրայ զանազան զարմացական կամ դրուատական բաներ գրելու. և նոյն խակ անոնք որ հա-

ընանցի կերպով միայն կը յիշատակեն զայն՝ անվրէպ կը գնեն հետեւալ մակդրաց մին, մեծ, փսեւնսկաւն, ազնիւ, աւնւմաւն, և այլն, և կը յիշեն միանգամայն ասոր միւս բարձրագոյն լեռներէն աւելի ունեցած գերազանցութեան պատճառը: Օրինակի համար խարխալ Գիլգալա լեռան որ հաւասար է Մասեաց, 7000՝ բարձր է. Զիմպուրասոյ՝ գրեթէ 20,000՝, իսկ բարձրաւանդակն՝ գրեթէ կէսն է. և եթէ Ալպեանց մէջ գանուին դիրբեր՝ ուսկից երևնան ուղիղ բարձրութեամբ լեռինը մինչև 44 կամ 42,000՝, բայց անոնց քով ուրիշ բարձր լեռներ ալ կան, և միայն հօտի մը կողմանէ այնպէս ուղղաբերձ կերկին. « իսկ հօտի հայտ, կրտէ վերոյիշեալն Մորիւ, այս լեռը միայն ալ վսեմ կերպով մը վեր կը բարձրանայ ընդարձակ և մեծ դաշտին մէջէն »: Գամերուն Բուշէյ անդղիացի գնդապետին խօսքերովն կրեքնը այս դիտողութիւնքը, որ յամի 1836 առաջին անգամ տեսնելով Վրասիս սրանչացած էր, իսկ երկրորդ անգամուն յամի 1838, ի սկիզբն մայիսի՝ ի Նախճաւանայ յերևան երթալու ատեն այսպէս կը գրէ. « Գարձեալ նոյն վսեմական տեսիլան հանդիպեցայ. տեսիլն Արարատայ. այժմի մեծ է և այնքան ահեղ, որ ասոր հետ որ և իցէ մեծամեծ և յանկուցիչ առարկայք բաղդատուելով՝ աննշան լաններ են. անցորդին՝ կրօնական և պատմական զգայմանց հետ, որովք նա Արարչին այս սքանչելի գործը կը գիտէ, ամենայն ինչ կը միաբանի անոր մտաց մէջ և անով այս լեռը երկրագնախա վրայ քան զամենայն առարկայս վեհագոյն կ'ըլլայ »:

Ինչպէս բուն Մասեաց երեւոյթն կրկին է, խոշոր ըստ աչաց, իսկ վսեմ՝ իւր միայնակ բարձրութեամբն, այսպէս է նաև անոր գագաթէն տեսնուած տեղեաց երեւոյթն. վսեմ զի իւր բարձրութեան համեմատ հարկ էր հեռագիտակ ըլլալ և վսեմացոյց, բայց ի հակառակէն անոր անհամեմատ բարձրութիւնն քան զմերձաւոր լեռինս, չորս կողմի տեսարանին միծուծիւնը կը նուազեցնէ. վսեմ զի շրջակայ առարկայք ընդարձակ դաշտին վրայ փոքր և խառնակ կ'երևին, և ոչ թէ վեհ և մեծ: Իսկ մեծամեծ առարկաներ տեսնելու համար աչաց զօրութիւնն անբաւական է, այսինքն գիտելու մինչև կովկասու և Տաւրոսի շղթայքը, Պանոսի և կազբից ծովերն. կամ թէ ըսնը՝ Մասեաց վրայ ենդոգններէն ոչ որ կը յիշէ թէ այսպիսի բաներ տեսած ըլլայ որոշ կերպով: Բայց Պրայս անուարակոյս տեսաւ կովկասու հարաւային գօտին, այն է բուն լեռնաստանը (Տաղստան) դիտելով զայն 150 մղոն հեռուէն, Գեղամայ լեռանց և ծովու ուղղութեամբ հիւսիս — արևելեան կողմէն, և այս ծովու հարթ հաւասար մակերեսոյթն ալ պոյժաւ կը տեսնուէր. նոյնպէս նաև յամի 1850 խոյճքոյի երկրաչափական քննութեանց ատեն, այս տեղէս տեսնուեցաւ կովկասու կոտորէպի բարձրաչափութեան դիտանոցն կամ նշանակն, որ 140 մղոնէն աւելի հեռու է: Հիւսիսային կողմանց մեր-

ձակայ տեղերն ալ կ'երևէին, նահանգն իրեանայ, և իրասխ՝ որ իբրև արծաթէ մանեակ մ'է նահանգիս, Արագած չորս ձիւնապատ դա-
գաթներով, Սնույ, Կիւմրոյ և Կարուք սահմանն. իսկ արևմտեան
կողմէն՝ ամպերով ծածկեալ բարձր Հայոց և Տաւրոսի լեռանց տեսու-
թիւնը կարգելուր. հարաւային կողմէն կ'երևնար սրագագաթն Սի-
փան, և աւելի հեռուն Սաւալան բարձր լեւը, և դեռ աւելի հեռուն՝
Կորդուաց և Քաղզէացուց լեռանց գագաթներն կ'երևէին:

Մասիս, և իւրաքանչեւ արեւելեց, ըստ Խոյճբաշի:

ՍԵՓԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՍԵԱՏ, ԵՒ ԱՆՈՒՆ. — Սակայն այս ամենայն, և եթէ
դեռ ևս Մասեայ գագաթէն ուրիշ բաներ ալ երևնան, և նոյն իսկ
ուրիշ յարմարագոյն լեռանց հրաշալի տեսարանքն ևս իբր ոչինչ մ'են

այն յիշատակաց քով զորս կը զարթոցանէ մեր մտաց մէջ այս լեռը, և ասով յայն զայլ ամենայն լեռինս վեհագոյն է. և է այն՝ Զրհեղեղի և մարդկան երկրորդ վերածնութեան յիշատակն, որով այս լեռը մարդկանց որբանք համարուած է: Եւ թէպէտ կորդուաց լեռինք ալ այս մասիս մէջ կրնան ըստ բաւականի զօրաւոր փաստիւք մըրիլ և թերեւ յաղթել ալ Մասեաց, բայց այս Մասեաց սեփականութեան կարծիքն այնպէս տողորուած է ընդհանուր մարդկան մտաց մէջ, որ գրեթէ անկարելի է այս կրկին իմաստները իրարմէ զատել, այսինքն, Մասեաց կամ Արարատեան լեռինք և Զրհեղեղ. դիտուն և տգէտ, բրիտանեայ կամ ոչ, այս յիշատակաւ լեռանս դադարեան վրայ կը նայի և յերկիր կը խոնարհի¹: Այսպէս նաև նրբամիտ բանաստեղծն Նարեկացի, անօրէնութեանց և արդարութեան կշռոյն անբաւաշափ քանակիչ կամ կշռորդ չէր կրնար գտնել քան « զլեռան Արարատեան ՚ի կէտ ամբարձման նժարի միոյ արդարութեան »: Միով բանիւ, ինչպէս որ մեր երկրին մէջ չկայ գրաւիչ մեծագոյն անհատ մի, այսպէս ալ չիք հօն մեծագոյն գրաւիչ մը օտարներուն մտաց քան զԱրարատ:

Ներկայ դարուս մէջ նշանաւոր եղաւ Մասիք քաղաքական տեսութեամբ ալ, վասն զի իւր կոթողակերպ հասակին համեմատ սահմանաքար եղաւ երեք տէրութեանց, Թուրքաց, Ռուսաց և Պարսից: Վեյերորդ դարուն վերջերն ալ նոյնպէս եղած էր Յունաց և Պարսից ինքնակալութեանց, վասն զի խոսրով Ապրուէզ Սասանեան՝ Հայաստանի մեծ մասը Յունաց թողլով, իրեն պահեց զՄասիս և զԱրագածոտն: Աւելի պընջելի է Արարատեան լեռանց միջակայութիւնն կամ կեդրոնութիւն հին երկրի երեսաց վրայ, ուստի Հումբոլտ զարուս երկրագիտաց գլուխն՝ ըսաւ՝ թէ սա կեդրոն ծանրութեան է կովկասու հետ, որովհետեւ գրեթէ հաւասարապէս այն գծից մէջ կ'իյնայ, որք ձգուած են Պէհլինկայ նեղուցին և Բարեյուսոյ գլխոյն, Ատլանտեան և Խաղաղական օվկիանոսաց, Իսլանտիոյ և Հնդկաց հարաւային ծայրից, Սենեկալի Ափրիկոյ և Բեքինայ ջինաց մէջ, և այս պատճառաւ շատ ուղղագոտ անձինք յարմարագոյն կը դատեն ըսել թէ Արարատ ըլլայ խանձարուրք կամ արձակարան մարդկութեան երկրիս վրայ, քան թէ Դիպեթայ կամ Հնդկաց լեռինքն, ինչպէս ոմանք կը համարին:

Այս լեռանս պատմական յիշատակներն, ինչպէս որ յայտնի է, մինչև ցըրհեղեղ կը հասնին ըստ հասարակաց կարծեաց. այլ վասն զի թէպէտ և ստոյգ է թէ տապանակիր լեռն Արարատեան երկրին

1 Que l'on est fier quand on met le pied pour la première fois sur cette sainte montagne, et que l'on entende de tous parts la tradition des habitants vous reporter sur les traces de Noë! Dès que vous avez monté quelque temps, vous y êtes déjà. — DUBOIS. III. 464

մէջ է, սակայն նոյնպէս որոշ չէ անոր զիրքն, այս պատճառաւ շատերն կը համարին թի կորդուաց քան թէ Մասեաց կողմերն է տապանակիր լեռն, և այս կարծիքն ունին հինք և մեր արգոյ նախնիք, յորոց ոչ ոք¹, սկսեալ 'ի Բուզանդայ (որ Ս. Յակովբայ ծանօթ ելքն և նոյեան տապանին փնտռելը կը պատմէ) կ'ըսէ թէ Մասիսն է այն, այլ Սարարագ 'ի կորդուս², Թուր թէ միջին դարուց մէջ մտած ըլլայ Մասիսի տապանակիր ըլլալուն կարծիքն, ինչպէս որ Լուսաւորչի շարականին քաջերգ հեղինակն, Երզնկացի կամ³ այլ ոք կ'աւանդէ զայն գովելով Սրբոյն հանգստարանին լեռը. « Որ առաւել խորին խորհրդով խնդայ քան զԱրարատեան շարձը Մասիք. քանզի 'ի նմա հանգեաւ Ս. Գրիգորիոս տապանն ապրեցողիչ », և այլն, և հեղինակ մի Յայսմաուրաց. « Նստաւ տապանն ի լերինն Արարագայ, որ է Աշագ Մասիս. և այն գովութիւն և պարծանք է ազգիս Հայոց և աշխարհիս մերոյ » : Ուստի աւելորդ կը համարինք այս նիւթին վրայ երկար խօսիլ, և բաւական է և կարեւոր յիշել թէ մերայնոց և թէ օտարաց տուած անուններն այս լեռան. նախ՝ առաջին և բնիկ անունն է՝ ՄԱՍԻՍ կամ՝ ՄԱՍԻՍՈՒ ՍԱՐ՝ ըստ 'նորոց, իսկ ըստ նախնեաց օրվորաբար յոգնակի ՄԱՍԻ : Շատ օտար բան կ'երևնայ պատմութեան աւանդական հատուածն՝ իբր թէ Մասիք կոչուած է յանուն Մասիկայ ընդոծնին Արրահամու, որ նահապետին մահուը նէն ետքը 'ի Հայս եկեր է : Կարծեմ թէ այս անունս բնական բան մի կը նշանակէ³, թերևս բարձրութիւն, վասն զի ոչ միայն ի Հայս կայ ուրիշ Մասիք ալ (որ որչափեւ համար ասկէ Բզնունեաց ա. նուամբ կը կոչուի, և է սրածայրն Սիփան վանայ ծովուն Հիւսիս-Արևմտեան կողմը), այլ և ոչ հեռի մեր հարաւային սահմաններէն լեռանց պարն Մասիոս⁴ կը կոչուի հնագոյն օտարազգի մատենագիրներէն, զոր Սարաբոն կը կարծէր թէ Հայաստանի մէջ է : — Նախ

1. Եթէ այս կարծիքս հին և հեթանոսական ժամանակներէն 'ի վեր ըլլար, պատշաճ կարծեմ որ Լուսաւորչի լեռան գրեթէ ստորոտն քարոզելով նորահաւատ ժողովրդեան՝ այս լեռը վկայ ցուցնէր ջրհեղեղի վրայ խօսելու առեւն :

2. Ի Ճառքնտիրս՝ Մծբնացոյն վարուց պատմութեան մէջ՝ նոյն դէպքը յառաջ բերուելով՝ կ'ըսուի թէ այն ժամանակներն տապանակիր լեռան վրայ տարակոյս կար, վասն զի ոմանք զկորդուս, այլք զՄասիս կը համարէին, բայց ուրիշ ճառքնորաց մէջ անխտիր կերպով Մասիս կը կոչուի Սրբոյն ելած լեռը :

3. Դարսէն կը համարի թէ Հայք այսպէս կոչէր են զՄասիս՝ յանուն Մասայ կամ Մոսորայ որդւոյ Արամայ, որ 'ի Սեմայ է և ոչ 'ի Յաբեթէ : Իսկ Պարսիկք, կ'ըսէ, Աղիզ բառէն կ'ստուգաբանեն զայն, իբրև ազնուագոյն և գերագոյն բան մի իւր նմանեաց մէջ : Գերմանացի բանասէր մ'ալ Մազու բառէն յառաջ եկած կը համարի զայն, որ կաղնի ըսել է :

4. Հիւսիսային Միջագետաց մէջ, որ հիմա Գարսնա տաղար կը կոչուի, նոյնպէս նաև Սնճար լեռանց մաս մ'ալ :

Նաբար տեսանք որ մեր հեթանոս նախնիքն զՄասիս միշտ ԱՅՍ մակ-
գրիւ կը կոչէին, որ թուի թէ պարսիկ լեզուին Եւագատ կամ Իգէդ
բառին կը համաձայնի, նշանակ լերան սրբութեան և գիւցական ը-
լալուն, ինչպէս որ զանգիկ լեզուի մէջ կովկասու բարձր լեռը Պէր-
էգատ կ'անուանէր, յորմէ և այժմեան Էլպարոզ կամ Էլպուզդ, և
Հայոց ամսոց անուանց նուիրական օրերէն մին ալ (ժ՛՛ օրն) Մասիս
կը կոչուէր:

Ամենայն հեթանոս ազգաց մէջ սովորական բան էր բարձր լերանց
պաշտօնատարութիւնն, և ըստ այնմ մերիներն ալ զՄասիս բնակու-
թիւն փաջաց ոգւոց կը համարին: Յայտնի է թէ շատ առասպելներ
կը պատմուէին այս տեղոյս վրայ առաջին մեր նախնիքներէն, և
թերևս անոնցմէ է Պլուտարքոսի մի քանի փոփոխութեամբ պատ-
մածն 'ի ճառին որ Յաղագս Գետոց, որ յիրաւի այլանդակ պատմու-
թիւն մ'է. իբր թէ Երասխայ քով Տիտրիոս քարալեռն ըլլար, որ
Մթաթափանց կը թարգմանուի, և գիտենք ալ որ մերայիք կը կո-
չէին ևս զՄասիս ՄԹԻՆ ԼԵԱՌՆ, որ յետոյ թուի կամ Սեաւ ալ ըսուե-
ցաւ, ինչպէս որ մինչև հիմա Մոշք աշխարհ կ'անուանեն զՄասիս
այն կողմանց բնակիչքն: Կարելի է ևս այս պլուտարքեան անունը ա-
ծանցել տարի հայկական բառէն, վասն զի առասպել մի կը պատ-
մէ Պլուտարքոս՝ թէ Միհր տարփանգ բեզնաւորեալ համանուն որդի
մը ծներ է, երկրագին մականուանեալ: Դարձեալ նոյն Պլուտարքոս
կը յաւելու թէ այս լերան վրայ կը բուսնի Արսարսա ծաղիկն, որ իբ-
րև թէ բնակչաց լեզուով կոչուանալաճ նշանակէ, այնպէս որ եթէ
կոյս մը մօտենայ անոր՝ ծաղկէն արիւն կը վազէր, և այն կը թառա-
մէր: — Մեր նախնիք միշտ յարմր կ'անուանեն Մասիս լեռը, ինչպէս
որ հասակին և մեծութեանն ալ կը յարմարի:

Շարունակելի

